

УДК 821.161.2-312.4.09 Шовкопляс Ю.
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.12>

Марина Рябченко, канд. філол. наук, асист.
ORCID: 0000-0001-9349-9784
e-mail: marynariabchenko@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КЛАСИЧНИЙ ДЕТЕКТИВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ ЦИКЛУ "ПРОНИКЛИВІСТЬ ЛІКАРЯ ПІДДУБНОГО" ЮРІЯ ШОВКОПЛЯСА)

Масова література є невід'ємною та важливою складовою літературного процесу. В українському просторі цей літературний сегмент тривалий час не мав можливості повноцінно розвиватися через складні соціально-історичні обставини. Відродження й активне побутування жанрів української масової літератури на сучасному етапі сприяють актуалізації численних літературознавчих досліджень. У цій розвідці розглядається детектив як один із найпопулярніших жанрів масової літератури. Метою статті став аналіз особливостей становлення класичного детективу в українській масовій літературі, дослідження його відповідності загальноприйнятій формулі та виокремлення автентичних рис. Об'єктом дослідження обрано цикл оповідань "Проникливість лікаря Піддубного" Ю. Шовкопляса. Методи дослідження: філологічний, засади рецептивної естетики, компаративний аналіз. Теоретичною основою дослідження є праці Дж. Кавелті (теорія формульної літератури), О. Романенко, Я. Цимбал, Т. Гуляк та ін.

Простежено еволюцію детективного жанру в зарубіжній та українській літературах. Виявлено, що постання власне детективу у вітчизняній літературі відбулося у 1920-х рр., а основоположником формули класичного детективу можна вважати Ю. Шовкопляса. Порівняльний аналіз оповідань із циклу "Проникливість лікаря Піддубного" показав, що письменник, творчо переосмислюючи відомий образ Шерлока Холмса, створює українського нишпорку, наділяючи його автентичними рисами (лікар Піддубний має свої дивацтва; хоч і вдається до обов'язкового дедуктивного методу, але використовує власну схему розслідування злочину; образ українського детектива відповідає реаліям 20-х рр. XX ст. тощо). Також Ю. Шовкопляс доповнює вже наявну формулу класичного детективу, розробляючи власну незмінну схему подій, яка наявна в кожному із творів циклу, у такий спосіб утверджуючи вітчизняний аналог детективного оповідання.

Ключові слова: масова література, детектив, формульна література, класичний детектив, жанр.

Вступ. Масова література, без якої неможливо уявити культурний процес ХХ ст., є його важливою і значимою складовою. Літературознавчі та культурологічні дослідження другої половини ХХ ст. переконливо довели, що цей пласт різножанрових текстів не обов'язково безвартісний чи, тим більше, шкідливий, навпаки, його роль у загальному розвитку мистецтва слова вагома. По-перше, твори масових жанрів є тим кількісним підґрунтям, яке забезпечує якісне зростання літератури. По-друге, вони – індикатори важливих проблем, які турбують суспільство, адже дуже швидко реагують на соціально-історичні події свого часу. Окрім того, постмодерна епоха вплинула на розмивання чітких меж між елітарним і масовим, унаслідок чого – письменники "високої поліції" часто вдавалися до елементів детективного, авантюрно-пригодницького чи фантастичного жанру, натомість їхні "опоненти" взорували на класичний літературний канон, використовуючи його теми, мотиви, композиційні особливості тощо. Такий синкретизм, здавалось би, антитетичних площин, на межі ХХ–ХХІ ст. призводить до появи міدل-літератури – текстів, які містяться між елітарним і розважальним типами творчості. До цієї групи "варто віднести більш легкі твори високої літератури і якісні твори масового письменства, які націлені не лише на розваги" [9, с. 25].

Одним із найпопулярніших жанрів масової літератури є детектив, який натеper має багато жанрових формул.

Детектив – різновид пригодницької літератури [...]. Це передусім прозові твори, зовнішній сюжет яких послідовно розкриває певну заплутану таємницю, пов'язану зі злочинним і його розслідуванням, а внутрішній є когнітивною історією розв'язання логічного завдання [...]. Пафосом сюжетної колізії стає захоплення процесом розшуку, з'ясування істини, а також – неминучість перемоги добра над злом [6, с. 271].

Сьогодні цей жанр активно розвивається в українській літературі. Так само активно літературознавці досліджують його поетикальні особливості: звертають увагу на загальні риси, засади класифікації, своєрідність побутування (Л. Кицак [4], О. Козачек [5], С. Філоненко [9]); розглядають наративні стратегії окремих письменників-детективістів (Т. Гуляк [1], Л. Старовойт [8]); простежують особливості розвитку детективного жанру на

окремих етапах літературного процесу (О. Романенко [7], Я. Цимбал [10], А. Швець [12]) тощо. Проте все ще малодослідженими є період (1920-ті рр.) формування детективу як жанру масової української літератури, а також творчість його окремих представників, тому тема цієї розвідки є актуальною.

Методологія дослідження. Мета статті – простежити особливості становлення класичного детективу в українській масовій літературі, дослідити його відповідність загальноприйнятій формулі та проаналізувати автентичні риси. Об'єкт дослідження – цикл оповідань "Проникливість лікаря Піддубного" Ю. Шовкопляса. Методи дослідження: філологічний, засади рецептивної естетики, компаративний аналіз.

Результати дослідження. Загалом, часом появи детективу у світовій літературі вважається 1841 р.: саме тоді було опубліковане оповідання Е. По "Вбивство на вулиці Морґ". Як зазначають дослідники, у текстах саме цього автора сформувалися основні принципи жанру: нишпорка та його супутник (що також виступає скриптором подій) як головні герої; лінійність сюжету (злочин – розслідування – розкриття – покарання); дедукція як метод розслідування; "золоте" правило детективу: часто найнеймовірніша версія злочину справджується, а складна справа переважно має дуже простий розв'язок [1, с. 35]. Термін "детектив" утверджується дещо пізніше: його запроваджує Анна Кетрін Грін, авторка роману "Справа Лівенуортів" (1878), що став першим великим наративом у цьому жанрі. Остаточне ж окреслення жанру класичного детективу дали твори Артура Конан Дойля та Агати Крісті. Окрім вже згаданих ознак, їхнім текстам були притаманні й сталі образи головних героїв: приватний детектив обов'язково мав дивні риси характеру й певні звички, не любив поліцію, працівники якої виставлялися не дуже розумними, злочин же завжди був підступний, хитрий і навіть дещо демонізувався (наприклад, Моріарті з циклу про Шерлока Холмса). Також для класичного детективу характерна усталеність місця дії – це закритий чи обмежений простір (кімната, будинок, експрес тощо).

Текстам масової літератури притаманна стандартизація. Кожен із жанрів цього сегменту має свій набір обов'язкових сюжетно-композиційних елементів, які повторюються у творах. Виходячи з цього, американський дослідник Дж. Кавелті ще в середині ХХ ст. створює концепцію "формульної літератури", визначаючи формулу як "комбінацію або синтез ряду специфічних культурних штампів і більш універсальних оповідних форм чи архетипів. У багатьох сенсах вона схожа із традиційним літературним поняттям жанру" [3]. Водночас і формулу, і жанр учений розглядає як два етапи літературного процесу, маючи на увазі те, що спочатку з'являється й певний час існує ряд текстів з однаковим набором елементів, а осмислення цих наративів як окремого жанру відбувається пізніше. Наприклад, саме Е. По створив формулу класичного детективу, яку використовували інші автори, але лише після появи творів Конан Дойля дослідники заговорили саме про жанр. Головними характеристиками формульної літератури є стереотипізація та ескапізм. Значну ж її популярність Дж. Кавелті пов'язує із прагненням читача отримати сильні емоції (пригоди, любов, секс, насильство, містичний жах та ін.), але при цьому почуватися захищеним, адже всі хвилюючі події відбуваються у вигаданому світі.

Упродовж ХХ ст. формульна лінійка детективу під впливом як літературних, так і екстралінгвальних факторів значно розширилася. До перших можемо віднести письменницьке вміння привнести у сталу формулу нові цікаві елементи, які, набравши популярності, стають основою для нового жанрового різновиду. Серед же соціально-історичних факторів, які відбулися на масовому літературному процесі, варто виокремити суспільно-економічні умови в Америці 1920-х рр., що спричинили виникнення гангстерського середовища, унаслідок чого – з'являється нова формула: "жорсткий" (або ж крутий чи гангстерський) детектив (автори Д. Геммет, Е. Гарднер, Р. Чандлер, Р. Макдональд). Упереджена міжнародна атмосфера після Другої світової війни, протистояння між США та СРСР призвели до появи шпигунського детективу, найяскравішим та еталонним зразком якого є цикл романів Я. Флемінга про Джеймса Бонда. Ще однією поширеною літературною формулою повоєнного часу став кримінальний детектив, у якому в центрі уваги перебуває особа злочинця та його психологія, а не розслідування справи. У жанровому різновиді "поліцейський" детектив особу приватного нишпорки заміняє, відповідно, поліцейський, який разом із колегами бореться зі злочинністю. На противагу "жорсткому" детективу постає "м'який" психологічний (Ж. Сімеон, С. Жапрізо), з'являються також історичний (У. Еко, Р. ван Гюлік, Б. Акунін), політичний (А. Холл, Ч. Абдуллаєв), фантастичний (С. Лем, А. Азімов, К. Буличов), іронічний (І. Морен, І. Хмелевська, О. Козачинський) детективи. Отже, нині читач має широкий вибір детективного читива.

В українському літературному просторі через часто несприятливі культурно-історичні обставини розвиток як масової літератури загалом, так і жанру детектива зокрема був особливим і не завжди вільним. Як зазначає О. Романенко, у першій половині ХІХ ст. гальмуючими факторами стали превалююча неграмотність населення та кріпосне право, яке унеможлиблювало вільне пересування. Прогресивні зміни в другій половині століття (скасування кріпацтва, реформи й активна просвітницька діяльність українських лібералів) одразу поліпшили стан справ. Аналізуючи становлення української масової літератури, дослідниця звертає увагу на відмінності, порівняно із її загальноімперським розвитком. У цей час на

українських землях паралельно відбувалися два процеси: формувалася масовий читач із відповідними вподобаннями, що призвело до комерціалізації літератури, і, водночас, інтелігенція впливала на цей процес формування, прагнучи до створення саме "україномовної, національно свідомої читацької спільноти, яка б була знайома з історією України, видатними постатями минулого, кращими зразками української національної літератури" [7, с. 91]. Так, бажаючи задовольнити читацький попит і, водночас, пропагувати національну тематику, А. Кащенко друкує багато авантюрно-пригодницьких оповідань і повістей, дія яких в основному відбувається в часи козаччини. Ці тексти мали величезну популярність. Отже, інтелігенція водночас і догоджала читачим смакам, і насичувала масовий продукт автентичним історичним фактажем, що посилювало просвітницько-виховну функцію такого читива.

На межі ХІХ–ХХ ст. спостерігається взаємодія масової й елітарної літератур. Зокрема, мода на модерністичний стиль письма призводить до появи кітчу: декоративність, поетизація суму, надмірна манірність, меланхолія та замилювання смертю – усе це перетворювалося на позерство, на перший план висувалася форма, а не наповнення тексту змістовністю. Ознаки такого сецесійного кітчу Т. Гундорова виокремлює, наприклад, у творах представників "Молодої Музи" та О. Кобилянської [2, с. 150–165].

Тоді, як україномовний простір обмежувався численними заборонами, у російській літературі детективні історії були добре відомими та популярними. Так ще наприкінці ХVІІІ ст. у лубочній літературі одним із найзатребуваніших сюжетів стали оповідки про Ваньку Каїна, який під прикриттям поліцейської служби толерував злочинність. Окрім цих текстів побутувала значна кількість перекладних творів про найвідоміших сищиків зарубіжного детектива:

Із 1907 по 1909 рр. російський книжковий ринок був заповнений 150 випусками серії "Нат Пінкертон, король нишпорок", 105 випусками серії "Нік Картер, американський Шерлок Холмс", 48 випусками серії "Геній російського розшуку І. Д. Путилін", та 111 випусками серії "Генріх Рай, Залізна рука, знаменитий отаман ХІХ ст." [7, с. 167].

Також були доволі популярними кримінальні хроніки й розслідування, що друкувалися в періодичних виданнях і ставали темами для жвавого суспільного обговорення. Існував навіть жанр "записки слідчого", який сформувався за зразком французьких "Записок Відока, начальника Паризької таємної поліції".

Окрім прямих заборон із боку царської цензури жанр детектива не розроблявся в українській літературі ще й через вже згадані установки вітчизняних письменників на національно-патріотичне виховання та просвітницьку місію літератури. Кримінальна історія та її розслідування могли бути поштовхом до написання тексту, але головна увага водночас зосереджувалася на важливих соціальних чи моральних питаннях, а не на власне детективному розгортанні подій (наприклад, роман "Хіба ревуть воли, як ясла повні" Панаса Мирного, "Земля" Ольги Кобилянської). Детективна складова як елемент художньої оповіді слугувала лишень для увиразнення сюжету, збільшення загадковості чи динамічності ("Поклади золота" В. Винниченка). Так само лише елементи детективного жанру використовує Майк Йогансен у своєму романі "Пригоди Мак-Лейстона, Гаррі Руперта та інших" (1925), про який О. Романенко говорить як про містифікацію з численними кодами.

Постання власне детективу в українській літературі відбулося в 1920-х рр. Саме в цей час письменники та критики зосередилися на формуванні масових жанрів, розуміючи необхідність і затребуваність у суспільстві такого продукту. Як іронічно зазначає Я. Цимбал,

потреба розважального читива аж так назріла, що коли воно нарешті з'явилося, то все й одразу, без розмежування жанрів. Критики совісно намагалися вичленувати в потоці гостросюжетної прози фантастичну повість, кримінальну новелу чи авантурний роман, але вдавалося їм не завжди. І якщо автор сам не давав якихось підказок, доводилося шляхом нудного літературознавчого аналізу рахувати: коли у творі більше елементів детективу, то це детектив [10, с. 6].

Так, наприклад, у повісті "Лісовий звір" Д. Бузька поєдналися елементи детективної та пригодницької повісті, детективна новела "Мова мовчання" Ю. Смолича насичена глибоким психологізмом, а роман "Господарство доктора Гальванеску" має значний фантастичний компонент, у збірці оповідань "Кримінальна хроніка" та повісті "Гробовище" В. Ярошенка наявна містика тощо.

Проте з'явилися й тексти, які за всіма ознаками відповідали формулі класичного детективу. Зокрема – цикл оповідань "Проникливість лікаря Піддубного" Ю. Шовкопляса, що вперше були надруковані в "Універсальному журналі". Як згадував Ю. Смолич у своїх мемуарах:

У редакції Юрій Юрович [Шовкопляс – М.Р.] посів відділ художньої літератури, і ми з ним удвох зачали в "УЖІ" два літературні жанри – широко розповсюджені в усіх літературах світу, однак до того часу зовсім відсутні в українській літературі (на нашу думку, це шкідливо обмежувало українську літературу виключно традиціями сільської сюжетності та стилістики і тим самим заганяло українську літературу в провінціальний закуток): я почав серію науково-фантастичних романів ("Господарство доктора Гальванеску"), Шовкопляс – кримінальний роман, детектив ("Записки лікаря Піддубного") [10, с. 6].

Цикл складається з десяти оповідань ("Пробудження вночі", "Норовистий кінь", "Житлокооп №...", "Фіалковий колір", "Пожежа", "Стриб з поїзда", "Постріл на сходах", "Порт Пірей", "Фантастика під тропіками", "Одинадцятий поверх"). Головний герой – лікар Михайло Григорович Піддубний, який часто опиняється на місці злочину, а його дедуктивні здібності допомагають цей злочин розкрити. За вимогами формули класичного детективу нишпорка мусить мати індивідуальні особливості: у Піддубного такою є звичка постійно підкручувати свої ріденькі вусики, а також він весь час переймається схудненням, намагаючись позбавитися помітного живота за допомогою частих прогулянок. З'являється в лікаря й помічник – міліціонер Пересада. Проте на відміну від відомого доктора Ватсона, він не часто стає в пригоді розслідуванню й не виконує роль скриптора подій (у тексті наявний гетеродіетичний наратор). Образ міліціонера слугує більше для увиразнення розумових здібностей Піддубного й ілюстрації інтелектуального рівня міліції. Оскільки роль Пересади-персонажа в сюжеті незначна, то він діє лише в кількох оповіданнях. Ще однією ознакою класичного детективу, якої дотримується Шовкопляс, є закритий простір: в оповіданні "Пробудження вночі" дія обмежена однією кімнатою, у "Пострілі на сходах" розслідування не виходить за межі сходової клітки, у оповіданнях "Порт Пірей" і "Фантастика під тропіками" місце дії – корабель тощо.

Незважаючи на те, що Ю. Шовкопляс як зразок використовував образ Шерлока Холмса, він його творчо переосмислює, трансформуючи притаманні всесвітньо відомому детективу риси в автентичні особливості лікаря Піддубного:

1) На відміну від Шерлока Холмса, для якого хімія була лише хобі, адже його головна робота – приватний детектив, для лікаря Піддубного вона є обов'язковою науковою складовою професії.

2) Піддубного, як і Шерлока Холмса, періодично огортає депресивна нудьга. Та якщо в останнього це пов'язано з вимушеною бездіяльністю, то лікар страждає через невпорядкованість особистого життя:

Але приблизно раз на рік Михайла Григоровича охоплювала прикра й нудна меланхолія, і він її нічим не міг угамувати. Як правило, перші ознаки цієї меланхолії з'являлися наприкінці зими [...] Тоді, перебираючи пам'яттю події життя свого, він доходив висновку, що склалося воно якось невдало й безладно: все відбувалось опріч його волі й бажання, все робилося не як він хотів, наче не він керував подіями, а вони викомарювали з ним усі непристойні штуки. Він відчував себе нікому не потрібним, зайвим, ніяк не міг примусити себе зосередитися на роботі, бо навіть улюблену лікарську працю вважав тоді за насточортіле ремесло [11, с. 415].

3) Має лікар і власні особливості обдумування ситуації. Оскільки час дії в циклі оповідань Ю. Шовкопляса уцілнений (переважно від початку до закінчення розслідування проходить всього кілька годин), то Піддубний не може грати на скрипці чи довго курити люльку. Він впадає в глибоку задумливість по-іншому – у процесі розмови чи оглядин місця злочину періодично завмирає з відчуженим виглядом, що для оточуючих виглядає дивно: "Сірий переказав Піддубному зміст сьогоднішньої розмови на ґанку. Проте лікар раптом ніби втратив інтерес до цього – дивився невідомо навіщо у вікно, і навіть звичайної уваги до слів розмовника, що її вимагає елементарна ввічливість, не було йому на обличчі" [11, с. 329]. Окрім того, часто слідчі дії Михайла Григоровича також малозрозумілі для присутніх або ж вони навіть не розцінюють як такі: "Від Сірого, що весь час не зводив очей з лікаря, не складалось, що він на мить затримався біля тих дверей, наче помітив на них щось цікаве. По тому оглядів коридор" [11, с. 331], "Коли за півгодини з санаторію приїхали сани, лікар замислено вештався з кімнати в кімнату, наче розшукував щось загублене: заглядав у всі закутки й переворужував розкидані повсюди речі" [11, с. 307] тощо.

Для циклу "Проникливість лікаря Піддубного" властива послідовність подій, характерна класичному детективу: у кожному оповіданні простежується схема "злочин – розслідування – розкриття – покарання". Проте взоруючи на традиційні шаблони, Ю. Шовкопляс витворює власну формулу, яка наявна в усіх текстах: Піддубний опиняється на місці злочину або випадково (проходив повз), або ж у силу своїх лікарських обов'язків; розслідування, як уже зазначалося, відбувається упродовж дуже короткого часового відтинку (окремі винятки, як у оповіданні "Фіалковий колір", не порушують загального правила); оскільки час розслідування дуже малий, лікар ніколи не вдається до переведення з метою стеження за об'єктом, театральних дій чи інших прийомів, якими часто послуговувався його знаменитий попередник, вибудовування ж правильної версії подій відбувається в голові Піддубного й читач знайомиться з нею лише в кінці оповідання.

Існує ряд правил, що їх обов'язково мусять дотримуватися письменники-детективісти, найголовнішим є прийом "чесної гри": автор не може вводити в оману читача й має створити підказки, щоб реципієнт міг разом із персонажем провадити розслідування. Ю. Шовкопляс теж дотримується цього принципу. Так в оповіданні "Норовистий кінь" використовується хибна версія: міліціонер Пересада, вибудувавши цілком логічний ланцюжок подій, вважає вбивцею візника Данила. Оскільки

Піддубний так не думає, то одразу ж дає завуальовану пораду-вказівку: "Не забудьте й своїх міліційних обов'язків. Ну, та в цій галузі ви краще за мене знаєте, що робити. Єдине, що я вам можу порадити, – *не робіть дурниць. А ви у вашому стані можете наробити їх багатенько* [курсив мій – М.Р.] [11, с. 307]. Згодом, коли міліціонер таки не послунав лікаря й продовжив відстоювати власну версію, автор знову дає натяк:

– Там і відбулося те, що ми вже бачили... На жаль, ми пройшли туди надто пізно.

– Боюся, – так само тихо промовив лікар, – що ми ніяк не могли прийти туди рано...

Пересіда пустив це зауваження повз вуха [курсив мій – М.Р.] [11, с. 308–309].

Піддубний вказує на факти, які роблять версію міліціонера неправильною, але це не переконує останнього. У той же час читач може скористатися цими та іншими підказками щоб вести власне розслідування.

Щоби створити в реципієнта ілюзію повної присутності, автор класичного детективу детально прописує реалії епохи, побутові особливості, місце, де відбуваються події. Так Ю. Шовкопляс показує атмосферу 1920-х рр.: в оповідання "Фіалковий колір" головний герой чекіст; більшість героїв (і Піддубний в тому числі) живуть у комуністичній квартирі; часто персонажі вживають термінологію, яка була на слуху в той час:

Я сказав би, – говорив *ломбух* [тут і далі курсив мій – М.Р.] Кравченко, – що наш будинок з усіма його жильцями пережили дві революції: Жовтневу й свою власну. І от що цікаво: ця, наша власна, революція мало чим відрізнялася від революції Жовтневої. Була в нас і *експропріація експропріаторів* – це коли втік звідси власник, покинувши свій будинок нам. Був і період *військового комунізму*, коли товариш Толошко громив внутрішню *контрреволюцію* [...] І, нарешті, настав період *мирного будівництва*. Це вже тепер, коли ми остаточно приєдналися до *житлокоопу*, а нашого нового співмешканця обрали на голову правління [11, с. 318].

Тодішньому читачу було легко увійти в текст, адже він жив в точно таких реаліях, натомість сьогоденньому вже потрібна певна історична обізнаність.

Зважаючи на час написання, у циклі Ю. Шовкопляса є й ідеологічні маркери доби. Наприклад, вирішальним фактором для повернення з "хибного" шляху Масля (оповідання "Порт Пірей") стало усвідомлення свого радянського громадянства. В оповіданнях "Порт Пірей" та "Фантастика під тропіками" прописується теза про першу в світі робітничо-селянську Країну Рад, а її справедливий устрій протиставляється буржуазному світу, в якому все ще можливе рабство та експлуатація. Так у масовій свідомості формувалося уявлення про пролетарський "рай", який постійно не давав спокою іноземним визискувачам та експлуататорам, адже ідеологема ворога була однією із провідних у комуністичній риториці впродовж усього існування СРСР. Та справедливості ради, оповідання циклу "Проникливість лікаря Піддубного" не перенавантажені пропагандою, а тому вони можуть бути цікавими й для сучасного читача.

Висновки. Отже, можна констатувати постанову українського детективного жанру саме у 1920-х рр. Ю. Шовкопляс як представник тогочасної письменницької генерації, взираючи на найкращі світові зразки, запроваджує формулу класичного детективу в українській літературі. Творчо переосмислюючи вже відомий образ, він створює власного нишпорку, наділяючи його автентичними рисами. Водночас письменник вносить корективи у вже наявну формулу, виробляючи вітчизняний аналог детективного оповідання (розробляє власну незмінну схему подій, яка наявна в кожному із творів циклу). На жаль, через примусове згортання вільного розвитку

літературного процесу, а також соцреалістичне прославлення "пролетарського раю", у якому не стало місця злочинцям, нишпоркам та іншим "буржуазним вигадкам", розвиток детективного жанру в українській літературі був перерваний. Проте літературна діяльність Ю. Шовкопляса заклала підґрунтя для його подальшого розвитку вже після відновлення незалежності України.

Список використаних джерел

1. Гуляк Т. Концепція детективного жанру в українській і російській літературі XX століття / Т. Гуляк // *Наук. вісн. Східноєвропейського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Філологічні науки. Серія: Літературознавство.* – 2013. – № 27 (277). – С. 35–39.
2. Гундорова Т. Кітч і література. *Травестії* / Т. Гундорова. – К.: Факт, 2008.
3. Кавелти Дж. Изучение литературных формул / Дж. Кавелти // *Новое литературное обозрение.* – 1996. – № 22. – *Электронный ресурс.* – Режим доступа: <https://www.metodolog.ru/00438/00438.html>
4. Кицак Л. Український детектив: витoki, інтерпретація, жанр / Л. Кицак. – Житомир: Видавець О. О. Євєнюк, 2017.
5. Козачек О. Детективний жанр: порівняльний аспект (на матеріалі британської, американської, української та російської культурних традицій) / О. Козачек // *Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. Серія: Філологія.* – 2017. – № 29. – Т. 2. – С. 103–106.
6. Літературознавча енциклопедія: у 2-х т. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – Т. 1. – С. 271.
7. Романенко О. Семіосфера української масової літератури: Текст. Читач. Епоха / О. Романенко. – К.: Приватний видавець Якубець А.В., 2014.
8. Старовойт Л. Жанрові модифікації детективу у творчості Ірен Роздобудько / Л. Старовойт // *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту імені В. О. Сухомлинського. Серія "Філологічні науки".* – 2011. – Вип. 4.11 (90). – С. 98–102.
9. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр / С. Філоненко. – Д.: ЛАНДОН–XXI, 2011.
10. Цимбал Я. Народження українського Холмса / Постріл на сходах. Антологія детективної прози 20–30-х років XX ст. / Я. Цимбал. – К.: Темпора, 2016. – С. 5–9.
11. Шовкопляс Ю. Проникливість лікаря Піддубного / Постріл на сходах. Антологія детективної прози 20–30-х років XX ст. / Ю. Шовкопляс. – К.: Темпора, 2016.
12. Швець А. Злочин і катарсис: Кримінальний сюжет і проблеми художнього психологізму в прозі Івана Франка / А. Швець. – Л.: НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка, 2003.

References

1. Huliak, T. (2013). Kontseptsiiia detektyvnoho zhanru v ukrainskii i rosiiskii literaturi KhKh stolittia [The concept of the detective genre in Ukrainian and Russian literature of the twentieth century]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filoholichni nauky. Serii: Literaturyoznnavstvo*, 27 (277), p. 35–39. (In Ukr).
2. Hundofova, T. (2008). *Kitch i literatura. Travestii* [Kitsch and literature. Travesty]. Kyiv: Fakt. (In Ukr).
3. Kawelti, Dz. (1996). Izuchenie literaturnykh formul [The study of literary formulas]. *Novoe literaturnoe obozrenie*, 22. <https://www.metodolog.ru/00438/00438.html> (In Russ).
4. Kytsak, L. (2017). Ukrainskyi detektyv: vytoky, interpretatsiia, zhanr [Ukrainian detective: origins, interpretation, genre]. Zhytomir: Vydavets O. O. Yeveniuk. (In Ukr).
5. Kozachek, O. (2017). Detektyvnyi zhanr: porivnialnyi aspekt (na materialii brytanskoi, amerykanskoï, ukrainskoï ta rosiiskoi kulturnykh tradytsii) [Detective genre: comparative aspect (based on British, American, Ukrainian and Russian cultural traditions)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filoholichni nauky*, 29, T.2, pp. 103–106. (In Ukr).
6. Kovaliv, Yu. (2007). *Literaturoznachna entsyklopediia* (Vols. 1–2). Kyiv: VTs "Akademiiia". (In Ukr).
7. Romanenko, O. (2014). *Semiosfera ukrainskoi masovoi literatury: Tekst. Chytach. Epokha* [Semiosphere of Ukrainian mass literature: Text. Reader. Epoch]. Kyiv: Pryvatnyi vydavets Yakubets A.V. (In Ukr).
8. Starovoi, L. (2011). Zhanrovi modyfikatsii detektyvu u tvorchosti Iren Rozdobudko [Genre modifications of the detective in the art of Irene Rozdobudko]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Serii "Filoholichni nauky"*, 4.11 (90), p. 98–102. (In Ukr).
9. Filonenko, S. (2011). *Masova literatura v Ukraini: dyskurs / hender / zhanr* [Mass literature in Ukraine: discourse / gender / genre]. Donetsk: LANDON–KhKhI. (In Ukr).
10. Tsybalya, Ya. (2016). Narodzhennia ukrainskoho Kholmsa [Birth of the Ukrainian Holmes]. In: *Postril na skhodakh. Antolohiia detektyvnoi prozy 20-30-kyh rokiv XX st.* (pp. 5–9). Kyiv: Tempora. (In Ukr).
11. Shovkoplasya, Yu. (2016). Pronyklyvist liکاریa Pidubnoho [The acumen of dr. Piddubny]. In: *Postril na skhodakh. Antolohiia detektyvnoi prozy 20-30-kyh rokiv XX st.* (pp. 279–526). Kyiv: Tempora. (In Ukr).
12. Shvets, A. (2003). Zlochny i katarsys: Kryminalnyi syuzhet i problemy khudozhnoho psykholohizmu v prozi Ivana Franka [Crime and Catharsis: Criminal Plot and Problems of Artistic Psychology in Ivan Franko's Prose]. Lviv: NAN Ukrainy. Lvivske viddilennia Instytutu literatury im. T.H.Shevchenka 2003. (In Ukr).

Надійшла до редакції 21.04.22

Maryna Riabchenko, PhD in Philology, Assistant Professor
ORCID: 0000-0001-9349-9784
e-mail: marynariabchenko@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CLASSIC DETECTIVE IN UKRAINIAN LITERATURE
(BASED ON THE CYCLE "THE ACUMEN OF DR. PIDDUBNY" BY YURI SHOVKOPLIAS)

Mass literature is an integral and important part of the literary process. This literary segment has long been unable to fully develop due to complex historical and social circumstances in the Ukrainian space. The revival and active existence of genres of Ukrainian mass literature at the present stage contribute to the actualization of numerous literary studies. Detective is considered as one of the most popular genres of mass literature in this investigation. The purpose of the article is to trace the peculiarities of the formation of a classic detective in Ukrainian mass literature, to investigate its compliance with the generally accepted formula and to analyse the authentic features. The object of research is a series of stories "The acumen of dr. Piddubny" by Yuri Shovkopliias. Research methods: philological, principles of receptive aesthetics, comparative analysis. The theoretical basis of the study are works of J. Cawelti (theory of formula literature), O. Romanenko, J. Tsymbal, T. Gulyak and others.

The article traces the evolution of the detective genre in foreign and Ukrainian literature. It was found that the emergence of the detective in the Ukrainian literature took place in the 1920s, and the founder of the formula of the classic detective can be considered Yuri Shovkopliias. A comparative analysis of the stories "The acumen of dr. Piddubny" showed that the writer, creatively rethinking the famous image of Sherlock Holmes, creates a Ukrainian detective, endowing it with authentic features. Such features are: dr. Piddubny has his quirks; although he uses the obligatory deductive method, he has his own scheme of investigating the crime; the image of the Ukrainian detective corresponds to the realities of the twenties of the twentieth century, etc. Yuri Shovkopliias also complements the already existing formula of the classic detective. He develops his own immutable scheme of events, which is present in each of the works of the cycle. He asserts the domestic analogue of the detective story in this way.

Keywords: mass literature, detective, formula literature, classical detective, genre.